

FOL

ESTETİK BEĞENİ
ÇAĞDAŞ SANAT FELSEFESİ ÜSTÜNE

FOL® 43

© MAK GRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.
SERTİFİKA NO: 44396

FELSEFE 43
İSMAİL TUNALI KİTAPLIĞI 01

ESTETİK BEĞENİ/ÇAĞDAŞ SANAT FELSEFESİ ÜSTÜNE
İSMAİL TUNALI

YAYINA HAZIRLAYAN: EBUBEKİR DEMİR
REDAKSİYON: MAK GRUP REDAKSİYON EKİBİ
GÖRSEL YÖNETMEN: NURULLAH ÖZBAY
GRAFİK TASARIM VE UYGULAMA: TAVOOS

ISBN 978-605-69643-6-7

BASKI: AYRINTI BASIMEVİ ANKARA - SERTİFİKA NO: 13987

I. BASKI: OCAK 2020

İLETİŞİM ADRESLERİ
CINNAH CD. KIRKPINAR SK. 5/4
06420 ÇANKAYA ANKARA
TEL.: 0312. 439 01 69
www.folkitap.com
bilgi@folkitap.com
siparis@folkitap.com
www.twitter.com/folkitap

ESTETİK BEĞENİ
ÇAĞDAŞ SANAT FELSEFESİ ÜSTÜNE

İSMAİL TUNALI

İSMAİL TUNALI

Romanya Silistre’de doğdu (1923). İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü’nü bitirdi. Viyana Üniversitesi’nde felsefe, psikoloji, sanat tarihi doktorası yaptı. Erzurum Atatürk Üniversitesi’nin kuruluşunda öğretim üyesi olarak görev aldı (1959-1962). Tübingen Üniversitesi’nde (1966) ve Viyana Üniversitesi’nde felsefe ve estetik dersleri verdi (1978-1984). Konstanz Üniversitesi’nde Aristoteles ve Wittgenstein seminerleri verdi (1984). İstanbul Üniversitesi Felsefe Bölümü Başkanlığından emekli oldu (1989). İtalyan Devleti ‘Commendatore’ Büyük Onur Nişanı (1978); Avusturya Devleti ‘Birinci Dereceden Bilim Onur Nişanı’ (1982); ‘Altın Kitap Ödülü’ (1997); Mimar Sinan Üniversitesi ‘Onursal Doktora’ (1998) sahibidir. İstanbul’da vefat etti (2015).

Başlıca telif ve çeviri eserler: *Grek Estetik*’i (1963); *Sanat Ontolojisi* (1966); *Benedetto Croce Estetiğine Giriş* (1973); *Felsefe* (1966); *Marksist Estetik* (1977); *Estetik* (1978); *Denemeler* (1980); *Estetik Beğeni* (1983); *Sanat Ontolojisi Temelinde Yeni Bir Resim Anlayışı* (1983); *Çağdaş Filozoflar* (1984); *Tasarım Felsefesine Giriş* (2002); Hermann Wein, *Tarih, İnsan ve Dil Felsefesi* (1959); Aristoteles, *Poetika*, (1963); Benedetto Croce, *İfade Bilimi ve Genel Linguistik Olarak Estetik* (1963); W. Worringer, *Soyutlama ve Özdeşleşim* (1983).

İÇİNDEKİLER

YAYINA HAZIRLAYANIN NOTU	12
ÖNSÖZ	13
BİRİNCİ BÖLÜM	
ESTETİK BEĞENİ	
1	17
BÜTÜNCÜL BİR ESTETİK OLARAK ONTOLOJİK ESTETİK	
2	34
ESTETİK BEĞENİ	
3	47
ROMAN İNGARDEN ESTETİĞİNE BAKIŞ	
İKİNCİ BÖLÜM	
FELSEFE VE ESTETİK	
1	69
VARLIK KAVRAYIŞIYLA İLĞİ İÇİNDE	
ARİSTOTELES 'POETİKA'SI	
2	88
KANT ESTETİĞİ VE PROBLEMLERİ	
3	108
FRIEDRICH KAINZ ESTETİĞİ	
4	118
SANATIN PSİKOLOJİK ANLAMI VE	
WORRINGER'IN ÜSLUP ANALİZİ	

5	132
YENİ SANAT ÜZERİNE FELSEFİ DÜŞÜNCELER	
6	137
YİTİRİLEN BİR ESTETİK DEĞER ‘YÜCE’YE AĞIT	
7	140
WITTGENSTEIN’IN YAPITINDA ESTETİK YAKLAŞIM	
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
FELSEFENİN SANATA BAKIŞI	
1	149
MODERN SANAT PROBLEMİ	
2	163
SOYUT SANATTA REALİTE KAVRAYIŞI	
3	184
SANATTA EĞİTİM SORUNU ÜZERİNE	
4	192
LUDWIG WITTGENSTEIN FELSEFESİ ÜSTÜNE	
ÇEŞİTLEMELER	
5	195
FELSEFEDE VE SANATTA ROMANTİZM	
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
ÇAĞDAŞ SANAT FELSEFESİ	
1	205
KÜLTÜR FELSEFESİ BAKIMINDAN MODERNİTE VE	
POSTMODERNİTE	
2	212
GÜNÜMÜZ AYNASINDA OLİGARŞİ	
3	215
DÜNYANIN YENİ EPİSTEMOLOJİK ANLAMI VE SANATA	
YANSIMASI	
4	218
ENDÜSTRİ, İNSAN VE SANAT	

BEŞİNCİ BÖLÜM
SANATA YENİ BAKIŞ

1	229
SANATIN GELECEĞİ	
2	232
BİR KÜLTÜR KATEGORİSİ OLARAK AVANGARD	
3	235
SAVAŞ VE SANAT	
4	237
SANATTA KALICILIK	
5	240
SİNEMA SANATI ÜSTÜNE	
6	244
YENİ SANAT	
KAYNAKÇA	248
DİZİN	251

YAYINA HAZIRLAYANIN NOTU

Estetik Beğeni eserinin, farklı zamanlarda yayımlanmış makalelerden oluşması nedeniyle, yayına hazırlık sürecinde kavramlar arasında birlik oluşturmaya çalıştık. İsmail Tunalı, literatürde tam olarak karşılığı olmayan ya da kullanımı oturmamış felsefe kavramlarının Türkçeye aktarımında, İngilizce veya Almanca karşılıklarını kullanmayı ya da bunları kısmen Türkçeleştirmeyi tercih etmiştir. Bu nedenle kimi kavramlarda güncellemeye gidilmiş ve bunların bir kısmı eğik çizgi ile gösterilmiştir. Eserin daha anlaşılır kılınmasını amaçlayan bu işlem sırasında eser bütünlüğünü bozmamaya özen gösterilmiştir. Eserde yer alan köşeli parantezler tarafımıza aittir.

Önceki basımlardan farklı olarak, İsmail Tunalı'nın gözden geçirerek daha sonraki eserlerinde yayımladığı¹ makalelere, elinizdeki eserde yer verilmemiştir. Kaynaçça, yazarın bölüm sonu dipnotları derlenerek tarafımızca hazırlanmıştır.

EBUBEKİR DEMİR

1 'Croce'de Bir Bilgi Problemi Olarak Estetik' için bkz. İsmail Tunalı, *Croce Estetiği*, Fol, Ankara 2019, s. 23-42; 'Marksist Estetikte Gerçekçilik, Objeye ve Süje Problemi' için bkz. *Marksist Estetik*, Fol, Ankara 2019, s. 39-68; 'Soyutun Sanattaki Anlamı' için bkz. İsmail Tunalı, *Felsefenin Işığında Modern Resim*, Fol, Ankara 2019.

ÖNSÖZ

Bilimsel çalışma, genellikle, geniş kapsamlı araştırmaların yanısıra dar kapsamlı araştırmalarla gerçekleşir. Geniş kapsamlı bir araştırma, bir anlamda sorunlar çokluğuna yönelir, onları çözüme ulaştırmak ister. Böyle bir çalışma, çoğunlukla ‘kitap’ hacminde; dar kapsamlı bir araştırma ise belirli ve sınırlı bir sorunu açıklamaya çalışır ve bu da daha çok ‘makale’ hacminde somutlaşır. Ancak bu iki çalışma tarzı karşılaştırıldığında, kitapların önemli bir niteliğinin olduğu görülür. Kitapların kalıcı olmasına karşın makaleler, dergilerin –bunlar bilim dergileri bile olsa– geçmiş sayıları içinde yitip gider. Oysa kimi zaman bir makale, çözümlendiği sorun açısından bir kitaptan daha değerli olabilir.

İşte bu düşüncelerin ışığı altında, bugün hemen hemen altmış yıllık bir zaman dilimine yayılan yazılarımı bu kitapta topluyorum. Çok farklı zamanlarda yazılmış olan bu yazılar, çeşitli estetik ve sanat sorunlarına eğiliyor, bu sorunlara çağdaş bir çözüm getirmek amacını güdüyor.

Estetik sorunlar, temelde felsefi sorunlar olduğundan, bir bakıma onlar zamandışı olma gibi bir niteliğe de sahiptirler. Bundan ötürü, ele aldığım sorunlar, her zaman güncelliği olan sorunlardır diyebiliriz. Önemli olan, onlara yaklaşım tarzıdır.

Estetik Beğeni’nin bu yeni baskısı, geçen süre içinde estetik, sanat, kültür üstüne yazmış olduğum yeni yazıları da içine alıyor ve değindiğim sorunlara yeni yorumlar getiriyor. Bu niteliğiyle *Estetik Beğeni*, içerik ve biçim bakımından yeni bir kitap kimliğine kavuşuyor.

Okuyucunun da bu taze beğeniyle kitaba yaklaşacağını umuyorum.

İSMAİL TUNALI
BAYRAMOĞLU, 2 TEMMUZ 2010

BİRİNCİ BÖLÜM

ESTETİK BEĞENİ

I BÜTÜNCÜL BİR ESTETİK OLARAK ONTOLOJİK ESTETİK

1

Her estetik olay, bir süje-obje bağılılığına dayanır. Bir yanda estetik kaliteleri/nitelikleri ile bir estetik obje, öte yanda bu objeye bütün psişik aktları ile yönelmiş, onu estetik olarak algılayan, ondan zevk alan bir süje bulunur. Estetik olay, bunlar arasındaki ilişkide (*relation*) ortaya çıkar ve bilgi olayı ile bu bakımdan büyük bir yakınlık gösterir. Bu yakınlık, onların çözümleri bakımından da görünür. Hatta diyebiliriz ki onların, *ortak* bir problem kaderi vardır. Bu durumda biz, bu yakınlığı göz önünde tutarak, ilkin bilgi problemini ele almak ve buna dayanarak estetik olayı incelemek istiyoruz.

Bilgi dediğimiz olay nedir? O, bilindiği gibi süje ve obje arasındaki bağılılıktır. Bu bağılılığın iki yanı vardır: süje ve obje. Bilgi fenomeni, bu iki yandan incelenebilir. Yani bilgi olayını, ya objenin belirlediği kabul edilir ya da süjenin. Buradan da objektivizm veya realizm, subjektivizm veya idealizm gibi bir *bilgi diyalektiki* doğar. Bu diyalektik, probleme bakılan perspektiflerin tek yanlılığından, bilgi olayında, süje-obje düalitesinden birinin belirleyici olarak kabul edilmesinden ortaya çıkar. Bir de bu diyalektiğin sentez basamağı olan bir bilgi anlayışı daha vardır; bu bilgi anlayışı, realizm ve idealizmin, süje ve objeyi birer eleman olarak içine alan bir birliktir. Süje ve obje, burada birer korrelat olarak bulunurlar ve varoluşlarını yalnız bu *korrelasyon* içinde kazanırlar. Bu sebepten bu görüşe ‘korrelativizm’ denir. Bu, bilgi probleminin *gnoseolojik* yönden ele alınışıdır.

Aynı problem, *ontolojik* bakımdan daha değişik bir durum gösterir. Çünkü burada artık ön planda bulunan *ratio cognoscendi* [*bilme sebebi*] değil, *ratio essendidi* [*varlık sebebi*] ve süje-obje problemi, bir *varlık problemi* olarak çözülür. Şimdi varlık yönünden süje ve objenin ne olduklarını sorabiliriz. Peki süje ve obje ontolojik olarak nedir? Onlar birer ‘varolan’dırlar ve *reel* olan nesnelere. Gerek süje, gerekse obje aynı derecede vardılar, aynı derecede reeldirler, böyle birer ‘varolan’ olarak birbirlerinden bağımsızdırlar. Objeye demek, süjeden bağımsız, kendi başına olan nesne demektir. Kendi başına olmak, varolmak, *existentia* [*varoluş*] sahibi olmaktır.

Öte yandan süje de reel olan bir varlıktır. Bilgi ise, reel bir varlık olan süjenin, *kendi varlık alanından çıkarak* (*transcendere*), kendi dışında bulunan bir reeli, kendi başına varolan bir nesneyi, objeyi kavramasıdır. Bundan ötürü bilgi, ontolojik anlayış için *transcendent* [*aşkın*] bir aktır.

Böylece ontolojik bilgi anlayışı, her şeyden önce gnoseolojik yönden bilgi fenomeninde bulduğumuz *diyalektiki*, yani idealizm ve realizm polaritesini uzaklaştırır ve bilgiyi, bir reel süjenin, bir kendi-başına olan objeyi kavraması olarak anlamakla, “bu ekstremeler arasında bir *orta yer alır*.”¹

2

Böylece estetik fenomen de bir süje-obje ilişkisine dayandığına göre, bu ilişki de, bilgi probleminde olduğu gibi *gnoseolojik* ve *ontolojik* yönlerden incelenebilir ve böylece bir gnoseolojik ve bir ontolojik *estetik* karşımıza çıkar. Gnoseoloji ve ontoloji, insan varlığının iki temel düşünme kategorisi olduklarına göre, aynı derecede zorunludurlar. Çünkü bütün

¹ Nicolai Hartmann, *Grundzüge einer Metaphysik der Erkenntnis*, s. 182.

3 ROMAN İNGARDEN ESTETİĞİNE BAKIŞ

Sanat ontolojisi, bir estetik disiplini olarak aşağı yukarı ancak otuz yıllık bir geçmişi bize gösterir. İlk olarak sanat eserinin varlığından ve varlık tabakalarından söz açan, *Das Literarische Kunstwerk* (1930) adlı kitabıyla, ünlü Polonyalı estetikçi Roman Ingarden olmuştur. 1962'lerde Ingarden, bu eserini genel bir sanat ontolojisi yönünde tamamlayan *Untersuchungen zur Ontologie der Kunst* adlı kitabını yayımlamıştır. Sanat ontolojisinin, çok yeni ve çok modern bir disiplin olmasına rağmen, sanat eseri, felsefe problemleri tarihi içinde sanat eseri ve genel olarak da sanat, sanat felsefesinde daima üzerinde durulan bir konu olmuş ve daima da araştırılmıştır.

Sanat eserinin bir varolan olarak ele alınması gerekir. Estetiğin tavrı buna göre bir ontolojik tavidir. Estetik tavra bir bütün olarak verilen sanat eserini estetikçi analiz eder, varlık tabakaları bakımından çözümler, onu varlık tabakalarına böler. Sanat eserinin hem heterojen bir yapı hem de birlikli, bir bütün olarak görünmesi bir paradoksu değil de, alınan tavırların farklılığını gösterir; bu durumda estetik objeyi bir varolan olarak almak ve onu ontik yönden parçalamak gerekmektedir. Böyle bir çözümlemede, önce birbirinden farklı iki varlık katmanı buluyoruz: reel ve reeldişi ya da irreal varlık. Varlık tarzı bakımından sanat objesinin zorunlu olarak iki tabakalı olduğunu görüyoruz. Bu iki ayrı varlık tabakası, iki ayrı varlık alanını gösterir.

Bu iki ayrı alan, iki ayrı modalite hâlinde ortaya çıkar: Realite ve Irrealite. Sanat eserinin varlığı böyle bir modal

analize dayanır. Gerçi daha pek çok önceleri Aristoteles, “Sanat, gerçeği olduğu gibi, mümkün olanı da tasvir eder.” derken böyle bir modaliteyi, farkında olmadan ifade etmiştir. Ama bu düşünce, sistematik yönden geliştirilmeden, tohum hâlinde kalır. Bunun için, böyle modal bir analiz, ancak modern sanat ontolojisinin kuruluşuyla başlayabilmiştir. Bu da günümüzde olan bir şeydir. Sanat eserini böyle modal bir analize tabi tutmak, ilk defa Nicolai Hartmann’a, Roman Ingarden’a nasip olur. Sonra, başka düşünürler bunu geliştirmek ve Max Bense gibi onu modern lojik kalkül ile temellendirmek yolunu tutarlar. Hartmann bunu *discursive* olarak temellendirir. Ama kronoljik olarak modaliteden ilk söz açan ve sanat eserini bu yönden çözümleyen Roman Ingarden olmuştur.

Roman Ingarden, *Das Literarische Kunstwerk* adlı eserinde edebiyat yapıtının varlığı sorusuyla problemi ortaya atar. Önce, belli bir edebiyat eserinin, örneğin Goethe’nin *Faust*’unun bir reel obje mi, yoksa bir ideal obje mi olduğu sorusunu sorar. Goethe’nin *Faust*’u bir edebiyat eseridir. Ve bu yapıtta geçen olaylar, ‘Faust’ adlı bir figürün etrafında gelişir. Yalnız burada iki şeyi birbirinden ayırmak gerekir: Birincisi, maddi ve reel bir şey olan kâğıt ve harfler olarak *Faust* adlı kitap.

Bunlar reel bir objedirler. Kâğıt yırtılabilir, zamanla rengi sararır, harfler silinebilir. Kuşkusuz ki *Faust*, yalnız böyle bir maddi ve bir reel varlıktan ibaret değildir. *Faust*, bir edebiyat eseri olarak bunların üzerindedir, ama bunlardan kurtulmuş değildir. Çünkü kelimelere, harflere dayanmayan, kâğıt yapıklar üzerinde bir biçim almayan bir edebiyat yapıtı düşünülemez. Buna göre, varlık tarzı bakımından burada bir güçlkle karşılaşmaktadır: Edebiyat eseri, bir reel obje mi, yoksa bir ideal obje midir?

Ingarden’a göre, biz aynı zamanda bu ‘ya-ya da’da hiçbir karara varamayız. Çünkü bu birbirini karşılıklı dışarıda bırakan iki imkândan her biri önemli kanıtlara sahip görü-

2

KANT ESTETİĞİ VE PROBLEMLERİ

2.1. Estetiğin Kuruluşu

Bir bakıma Kant, estetiğin asıl kurucusu olarak görülebilir. Böyle bir yargı, imkândan daha çok gerçekliği ifade eder. Çünkü estetiğin bağımsız bir bilgi alanı olarak kuruluşunda Kant'ın yaptığı hizmet, çok önemli bir hizmettir. Genellikle estetiğin bağımsız bir bilgi dalı olarak kuruluşu söz konusu olduğunda, daima akla Alexander Gottlieb Baumgarten gelir. Gerçi böyle bir çağrışım haklı nedenlere dayanır. Çünkü estetiğe bugün sahip olduğu adı veren odur. Ayrıca estetiğin konu ve sınırlarını ilk çizmeye çalışan da yine Baumgarten olmuştur. Ama ne var ki estetik, felsefe bilimleri çerçevesindeki asıl yerini Kant'ın çalışmalarıyla alır. Şimdi bununla ne demek istediğimizi, Baumgarten ile Kant estetiklerini karşılaştırarak ifade etmeye çalışalım.

A. G. Baumgarten, 1750-58 yıllarında yayınladığı *Aesthetica* adlı kitabıyla, ilk defa hem bu bilimi belirlemek istemiş hem de onun adını koymuştur. Gerçi, daha 1735 yılında yayınladığı *Meditationes Philosophicae de Nonnullis ad Poema Pertinentibus* (Şiir Üzerine Bazı Felsefi Düşünceler) adlı doktora tezinde böyle bir disiplinin olabileceğinden söz açar. Ve ilk defa bu kitapta *aesthetica* sözü, böyle özel bir bilimin adı olarak kullanılır. Ama böyle bir bilimin belirlenmesi, ancak *Aesthetica'nın* yayınlanmasıyla gerçekleşir.

Peki A. G. Baumgarten, bu disiplini nasıl belirler ve niçin böyle bir bilim için estetik sözünü seçer? Bilindiği gibi, A. G. Baumgarten bir Christian Wolff'un öğrencisiydi. Wolff, sisteminde, bir eksiklik, bir gedik bırakmıştı. *Logica'sında*

düşünmenin yollarını ve kurallarını, *Ethica*'sında doğru istemenin yollarını ve kurallarını belirlemiştir. Ama Wolff, *duyu bilgisini* ele almamıştır. Bu da, genel sisteminde bir boşluk yaratmıştır, işte Baumgarten, bu boşluk ve gediği kapatmak amacıyla işe koyulur ve duyu bilgisini araştırır. Bu araştırma ve çalışmadan da, estetik dediğimiz bilim doğar.

Aesthetica'nın daha ilk sözlerinde Baumgarten, 'estetik'i şöyle tanımlar: "Aesthetica (theoria liberalium artium, gnoseologia) inferior, arspulcre cogitandi, ars analogi rationis est scientia cognitionis sensitivae." [Özgür sanatlar teorisi, aşağı bilgi teorisi, güzel üzerine düşünme ve akla benzer bir yeti bilimi.] Böyle bir tanımda, ilk defa olarak estetik adını verdiğimiz bilimin bir tanımıyla karşılaşırız. Gerçi bu tanım, çok yanlı bir tanımdır. Ama estetiği belirlemek isteyen bütün bu belirleyici elemanlar, bir temel belirleyici motife geri götürülebilir; bu temel belirleyici motif, *cognitio sensitiva*dır.

Peki estetiği belirleyen bu temel öge ne ifade eder? *Meditationes*'de Baumgarten, sensitif kavramından ne anladığını şöyle belirtir: "Aşağı bilgi yetisinin ortaya koyduğu tasavvurlara *sensitif* adını veriyorum." *Aesthetica*'da da, yine *cognitio sensitiva* kavramını şöyle tanımlar: "Complexus repraesentationum infra distinctionem subsistentium [Açık ve seçik şeylerin ötesinde bulunan tasavvurlar bütünü.]" Estetik, açık ve seçik olmayan bir bilginin, *sensitif* (duyusal) bilginin bilimi olarak tanımlandığına göre, açıklık ve seçiklik, estetik bilginin ölçüsü değildir; açıklık ve seçiklik, *intellectiv* (zihni) bilginin ölçüsüdür. Sensitif, yani estetik bilginin özelliği, açık ve seçik olmak değil, tersine açık ve seçik olmama, bulanık olmadır, *intellectif/zihnî* bilgi, lojik bilgidir; lojikin ödevi açık ve seçik tasavvurların ilgi ve bağlılığını, onların hakikatini araştırmaktır, bu durumda buradan şöyle bir soru doğar: Acaba *cognitio sensitivayı* araştıracak bir bilim olamaz mı? Baumgarten'e göre, böyle sensitif tasavvurları araştıracak bir bilimin varlığı zorunludur. Ve böyle bir bilim *estetik* olacaktır.

4 SANATIN PSİKOLOJİK ANLAMINI VE WÖRRINGER'İN ÜSLUP ANALİZİ

1

Sanatı, felsefe ve psikoloji açısından ele almak, bir bakıma sanatın anlamını sormak ve bu anlamı temellendirmek demektir. Sorun, sanatın anlamı ile ilgili bir felsefe ya da psikoloji sorunu olarak anlaşılınca, böyle bir soruna daha Antikiteden, örneğin Platon ve Aristoteles'ten beri rastlamış oluruz. Platon *Devlet*'inde sanatı, insanın taklit (*mimesis*) yetisinin sağladığı 'taşkın yanı'na, yani 'duygu ve heyecanlar'a dayatarak açıklamak ister:

Felakete uğrayınca zorla tutmaya çalıştığımız neydi içimizde? Gözyaşı dökmek, dilediği gibi inlemek, acıdan bağırarak isteyen yanımız değil mi? İşte yaradılışımızdan bu isteklerle çevrili yanımızı doyurmak isterler şairler... Tiyatrolarda bu duruşturdıkları yanımız.⁷⁹

Ama Platon'a göre, insanın duygu ve heyecanları ne bilgi yetisi olarak güvenilir bir yetidir ne de akla ve erdeme dayanan ideal devlet için yararlıdır. Bunun için tutulacak yol, duygu ve heyecanları gemlemek olduğu gibi, duygu ve heyecanlara dayanan sanatı da devletin selameti için kısıtlamak ya da devletten büsbütün sürüp çıkarmak yolu olacaktır.

Aristoteles, sanatı psikolojik olarak temellendirmek ister. Aristoteles'e göre "Epos, tragedya, komedy, dithyram-

⁷⁹ Platon, *Devlet*, 606 a.

bos şiiri ve flüt, kitara sanatlarının büyük bir kısmı, bütün bunlar taklittir (*mimesis*).”⁸⁰ Taklit ise insanın herhangi sıradan bir yetisi olmayıp, bir bakıma insan kişiliğinin ve insanın kültür başarılarının temelinde bulunan bir yetidir. Bunu şöyle anlatır Aristoteles:

Şiir sanatı, genel olarak varlığını, insan doğasında temellenen iki ana nedene borçlu görünüyor. Bunlardan birincisi *taklit-içtepisi* olup, bu, insanlarda doğuştan vardır; insanlar bütün öteki yaratıklardan özellikle taklit etmeye olağanüstü yetili olmalarıyla ayrılır ve ilk bilgilerini de taklit yoluyla elde ederler, ikincisi, bütün taklit ürünleri karşısında duyulan *horlanmadır* ve bu, insan için karakteristiktir. Sanat eseri karşısındaki yaşantılarımız bunu kanıtlar.⁸¹

Görüldüğü gibi Aristoteles’e göre sanatın anlamı, ancak insan doğasında, insan ruhunda bulunan iki ana yeti ile, taklit etme yetisi ve bir de taklit ürünlerinden, yani sanat eserlerinden *hoşlanma* yetisi ile açıklanıyor. Aristoteles’in burada hoşlanma derken özel ve karmaşık bir duyguyu kastettiğini işaret etmeliyiz. Bu duygu, *katharsis* fenomenidir. Sanatın ereği, insanı gündelik endişe, korku ve tutkularından kurtarmak, insanın adı geçen bu duygu ve heyecanlardan arınmasını sağlamaktır. Sanat eserleri ile ilgilerinde insanın duyduğu hoşlanma, bu *katharsis*in ürünüdür.

Sanatın anlamını psikolojik olarak temellendirmeye, şüphesiz yalnız Antikite’de rastlamamaktayız. Daha sonraları, örneğin 18. yüzyılda özellikle Anthony Shaftesbury ve Francis Hutcheson’da da böyle bir eğilimi görmekteyiz. Örneğin Shaftesbury’e göre bizi güzelliğe, dolaylı olarak da sanata götüren, insanın sahip olduğu bir iç-duyudur. Ona göre, bu “İç-duyu, belli bir görüş kolaylığı ile bağlantılıdır ve bu görüş kolaylığı, kompozisyonun güzelliğine, çizgilerin

⁸⁰ Aristoteles, *Poetika* 1, 2.

⁸¹ Aristoteles, *agy*, IV, I.

5 YENİ SANAT ÜZERİNE FELSEFİ DÜŞÜNCELER

Hızla değişen bir dünya içinde yaşadığımızı söylerken, bununla belki de bu değişimin en çok kültür kesiminde meydana geldiğini ifade etmek istiyoruz. Duygular değişiyor, düşünceler değişiyor, konuştuğumuz dil değişiyor, inandığımız değerler durmadan değişiyor ve bunlara koşut olarak sanat biçimleri değişiyor. Tüm bu değişimler, insanın dışında değil, insan dünyasında ve insanla birlikte gerçekleşiyor. Kültür tarihi açısından söylersek, vaktiyle Efesoslu Herakleitos'un bir ontolojik ilke olarak ortaya attığı *panta rei* [Her şey akıyor.] düşüncesinin hiçbir dönemde günümüzde olduğu kadar doğruluk kazandığını söyleyemeyiz. Yine aynı düşünürün söylemiş olduğu, "Bir kere girdiğin bir ırmağa ikinci kez giremezsin." sözünü de günümüz kültür olayları kadar doğrulayan bir tarih dönemi pek az yaşanabilir.

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kendini gösteren baş döndürücü bir değişme, kimi zaman insanı yaşadığı dönemi kavrayamaz bir durumda bırakıyor. Felsefe alanında meydana gelen yeni anlayışlar, yeni düşün sistemleri, sanat alanında meydana gelen yeni 'izm'ler, yeni sanat üslupları, eskiden ancak otuz kırk yılda kendini gösteren bu tür değişmelerin hızını birdenbire değiştirmiş, düşün ve sanattaki değişimleri âdeta her yıl değişen bir tempo içine sokmuştur.

Bu kültür değişimlerindeki hızlı temponun acaba nedeni nedir? Bu neden, içinde yaşadığımız çağın özünde aranmalıdır. Bu öz ise, bize göre, iki belirleyici ögenin karşılıklı ilgisinden, belki de etkileşiminden oluşur. Bu öğelerden biri, teknolojinin insanı, süjeyi egemenliği altına alma çabası;

öteki de, insanın, süjenin kendini, kendi bireyselliğini, düşünme ve yaratma özgürlüğünü koruma çabası, kısaca içinde yaşadığımız kültür dünyası bu iki kategori tarafından belirleniyor diyebiliriz: *teknik ve özgürlük*. Çağdaş bütün öbür kategoriler, bu iki ana kategori içinde saklıdırlar sanırız.

Şimdi bu açıdan sanat alanına baktığımız zaman, ne gibi özgün sanat fenomenleri ile karşılaşılıyor? Karşılaştığımız bu fenomenleri, kısaca *pop-art*, *op-art*, *happening*, *environmental art* ve *action painting* vs. gibi adlar altında sıralayabiliriz. Bunların her birinin kendine özgü bir biçim anlayışı olduğunu, kendine özgü bir sanat anlayışı bulunduğunu da ifade edebiliriz. Yalnız sanat uygulaması yönünden değil, aynı zamanda onlar sanat teorisi yönünden de bir özgünlüğü benimsiyorlar. Bunu birkaç sözcükle ifade etmek istersek, şöyle diyebiliriz: Söz gelişi 1950lerden sonra ortaya çıkan *pop-art*, resmi başlangıçta yapıştırılmış kâğıt parçalarından, sonraları çevremizdeki nesne parçalarından ya da gündelik eşya parçalarından, sanayi artıklarından meydana getirilmiş kompozisyonlar olarak düşünür.

Op-art, 1965'lerden sonra bir resim tarzı olarak ortaya çıkar. Adından da anlaşıldığı gibi, *op-art*, optik (görme) duyumlarından hareket eder, ancak bu duyumları geometrik biçimler içinde yansıtmak ister. Optik duyumlara dayanmakla *op-art*, izlenimcilikten gelen bir çizgiyi benimsediği gibi, bu izlenimleri geometrikleştirmesiyle de *konstruktivizm*'den gelen bir çizgiyi de buna katmış olur. *Op-art*, bu her iki çizgiyi birleştirirken de, yakın çevre ve kent yaşamını daima göz önünde bulundurur.

Happening'e gelince, o, nesnelerin, gerçekliğin yorumlanması yerine, sanatın gerçekliğe katılmasını bir sanat ilkesi olarak benimser. Örneğin tiyatrodaki seyirci ile sahne karşılığı ortadan kalkmalıdır, onlar birleşmelidirler. Resimde de, insan ile çevre birliği sağlanmalı, insan çevresine karşı daha duyarlıklı olabilmelidir. Aynı şeyler, *environmental art* için de geçerlidir.

Bu birkaç genel çizgi içinde belirtmek istediğimiz sanat akımları, her ne kadar ad ve teori olarak birbirlerinden farklı olduklarını öne sürüyorlarsa da, biz, onlarda temel bazı ortak niteliklerin bulunduğunu görüyoruz. Nedir onların bu ortak nitelikleri? Bu niteliklerin en başında, kuşkusuz onların tümünün ‘progressiv’ bir tavra sahip olmaları gelir. İster *happening*, *collage*, isterse *environment* ya da *action painting*, isterse de *pop-art* ya da *op-art* olsun, hepsi *konventionel* (alışılmış) sanata karşı bir tepkiyi ifade ettiği gibi, bu tepkinin bilincindedirler de. Geleneksel resim, bu anlayışa göre, ele aldığı nesnelere sanki yapay bir düzen içine yerleştiriyordu ve doğal olarak buradan da yapay bir sanat dünyası doğuyordu.

Bunu yapaylaştıran etken, sanat dünyasının, meydana getirilen bu düzenin *nedenselliğe* dayalı bir fenomenler dünyası ile ilgi içine sokulması olayıdır. Böyle bir sanat düzeni, ister istemez rasyonellik bir düzen olacaktır.

Oysa sanatın nesnelere karşısında alması gereken tavır, yeni sanatta, *happening*’de, *enviroment*’te, *collage*’da görüldüğü gibi, lojik ve alojik arasındaki yaşam diyalektiğine dayalı bir tavır olmalı. Bu yaşam diyalektiği ise, şimdiye kadarki sanatın, konventionel-geleneksel sanatın kavrayamadığı bir yaşam tarzıdır. Çünkü bu yaşam tarzı, Jung’un ifade ettiği gibi, ‘nedensellik-dışı’dır. Bu ‘nedensellik-dışı’ yaşam, bundan ötürü şimdi yeni resmin yüzeyine yansır, gündelik yaşamın değersiz objeleri, çöp artıkları vb. gibi.

Bu elbette yeni bir yaşam biçimini, yeni bir yaşam tarzını aramak anlamına gelir. Bu yeni yaşam biçimi, yaşama yeni bir duyarlılıkla yaklaşmayı isteyecektir. Bunun için, sözgelisi ‘happening’, duyarlılığın tümüyle yenileşmesini ve tinin anarşist bir tavır almasını öngörür. Her şeyden önce de, “bizi çeviren çevre ile derinden bir ilgi yaratılmalıdır” der, bu anlayışın bir sanatçı ve kuramcısı olan Allan Kaprow.

Bu yenileştirme ya da yenilik, yalnız *happening*’in değil, tüm yeni sanat akımlarının ana ereğini oluşturur. Yenilik,

tüm bu sanat anlayışları için bir *fetiş*'tir. Bunu yeni sanatın kuramcılarından ve sanatçılarından Ben Vautier'in diliyle söylersek:

Bir çiçek demeti hoşuna gidiyor, ama çiçekler kırmızı olduğu için değil, tersine sen çiçeklere baktığın an 'yeni bir şey' ile şoke olduğun için hoşuna gidiyor. Güzelliğin yerine ben *yeniliği* koyuyorum.

Yeninin bir fetiş olarak değerlendirildiği ve sanat için bir ana erek görüldüğü yerde, sanata düşen görev, sürekli olarak yeniliği aramak olmalıdır: Yenilik için yenilik. Bu, aynı zamanda biçimini tamamlamış her sanat anlayışını 'alışılmış-geleneksel' olarak nitelermeye ve aynı zamanda onu yıkmaya götürecektir. Yeni sanatın anarşist niteliği işte bu ilkedен kaynaklanır. Bu yeniliği aramak ne demektir? Yeniliği aramak, hiçbir 'alışılmış-geleneksel' biçim ilkesine bağlanmadan, özgür olarak *sürekli yaratmak* demektir. Bu sürekli yaratma süreci, yeni resmin sürekli bir eylem (*action*) ve sürekli bir devrim içinde bulunmasını ister. Böyle bir yaratma eylemi ise, bir anlamda, insan bilincinin sürekli dışlaşmasını, sürekli olarak nesnelere, var olanların öznelleştirilmesini (subjektifleştirilmesini) ifade eder. Yeni sanatın bu aşırı öznelliği, bir bakıma onun temel bir varlık koşulu olarak anlaşılmalıdır.

"Bu aşırı öznelliğin nedeni nedir?" diye sorduğumuzda, bu bizi sözlerimizin en başında söylediğimiz gibi, çağın özünü götürür. Çağımız, genellikle teknolojik bir çağ olarak belirlenir. Teknoloji, insanı, teknolojinin beraberinde getirdiği nedenselliğe, mekanizme karşı bir *yabancılaşmaya* iter.

Yeni sanat, geniş boyutlar içinde ele alındığında, böyle bir yabancılaşmanın dile gelmesidir diyebiliriz. Bu yabancılaşma, yeni sanatın aşırı öznelliğinin de kaynağı olarak görülmelidir. Bu yabancılaşma, yeni sanatı, doğal olarak nedensel-mekanist bir dünyaya karşı bir denge aramaya götürür. Bu arayış, ereğine insan bilincinde ulaşır. Bilinç, özgür yaratış,

yenilik demektir. Bu özgürlüğe, bu özgür yaratışa, insan yeni sanat ile ancak insan bilincinde ulaşır. Bunun için, mekanist bir evren tablosu karşısına insan, yeni sanatla, özgür bilinç yaratışlarına dayanan yeni sanatla çıkar. Bu yolla insan, mekanizmin, nedenselliğin yalın bir uydusu olmaktan kurtulur. Ancak insana bu kurtuluşu sağlayan sanattır, yeni sanattır. Bu anlamda yeni sanat, yalnız insansal bir sanat olmakla kalmaz, aynı zamanda insanı özgür bir varlık yapan ve insanı özgür bir yaşam yaşamaya götüren bir sanat da olur.

6

YİTİRİLEN BİR ESTETİK DEĞER; ‘YÜCE’YE AĞIT

Estetikte değişim süreci, güzel değerinin değişimi ile özdeşdir. Bugün bir estetik değer olarak anılmayan ‘yüce’ kavramı, insanı diğer insanlarla birleştiren güzel kavramının aksine, insanı diğer insanlardan ayırır.

Toplumlar yalnız siyasal formlarıyla değişmezler, aynı zamanda düşünce formları, duyarlık formları ve değer kategorileriyle de değişirler. Değişen bu değer kategorileri, bilgide doğruluk, eylemde iyi ve sanatta güzellik değerleridir. Örneğin bilimde Aristoteles fiziği, Newton fiziğine kadar bin yıl egemen olmuş, Newton fiziği de 20. yüzyıl mikrofiziğine kadar geçerliğini mutlak olarak sürdürmüş, ahlakta da aynı değişim süreci, törelerin değişimine uyarak yaşanmış ve iyi değeri de değer içeriği ile değişmiştir. Bu, günümüz için geçerli olduğu gibi gelecek günler için de geçerli olacaktır.

Bir felsefe bilimi olan estetiğe eğildiğimizde de aynı değişim olgusunu görüyoruz. Estetikte değişim süreci, güzel değerinin değişimi ile özdeşdir. Platon’un *Büyük Hippias* diyalogunda sorduğu “Güzel nedir?” sorusu o günden bugüne daima sorulmuş, ama hep farklı tanımlarla temellendirilmeye çalışılmıştır. Günümüzde ise güzel bir ‘anti-güzel’e dönüşerek değer skalasından çekilmiş, onun yerini ‘şok’, ‘ilginç’ ve hatta ‘çirkin’ gibi değerler almıştır.

Bu yitirilen değerler arasında belki de en insansal olanı, 17. ve 18. yüzyıllarda bir kardinal değer olan, ama bugün bir estetik değer olmak bir yana, sözcük olarak dahi adı geçmeyen ‘yüce’ değeridir. ‘Yüce’ (Grekçesi *hypnos*, Latince *sublima*, eski deyimiyle *ulvi*) bir estetik kategori olarak ilk defa

Longinus (MS. 213-273) tarafından *De Sublimatate* (Yüce Üstüne) adlı kitabında ele alınır. Eser yüzyıllar boyu dikkat çekmez. Ancak La Bruyere (1645-1696) tarafından fark edilir ve aynı yıllar içinde Nicolas Boileau tarafından da Fransızca-ya çevrilir. Bu çeviriyle birlikte, yüce kavramı birdenbire 17. yüzyılda güncellik kazanır. Bu güncellik, özellikle 18. yüzyılda İngiliz felsefesinde ve estetiğinde görünür. Yüzyılın başta gelen düşünür ve estetikçisi Edmund Burke (1728-1797) kitabına *Güzellik ve Yüce İdelerinin Kaynağı* (*A Philosophical Inquiry into the Origin of our Ideas of the Sublime and Beautiful*, 1759) adını koyar. Burada Burke güzel ve yüceyi estetik fenomeni yaşamada eşdeğerli iki asli öge olarak temellendirir. Yine burada Burke, güzel değerini toplumsal içtepiye, yüce değerini de kendini koruma içtepisine bağlayarak açıklar.

Ona göre yüce, gerçi bir hoşlanmadır, ama bu hoşlanma korku ve dehşet duygusuyla karışıktır. Bu hoşlanma duygusuyla insan, kendini doğaya ve toplumsal güçlere karşı korur. Bu nedenle güzelin, insanı diğer insanlarla birleştirmesine karşılık; yüce, insanı diğer insanlardan ayırır. Ancak yüceyi güzelin yanında temel bir estetik kategori olarak ele alan Kant (1724-1804) olur. Öyle ki Kant sonrası estetiği, hatta günümüz estetiği, yüceyi ya Kant doğrultusunda ya da Kant'ı eleştiri doğrultusunda ele alır. Kant'a göre güzel ve yücenin ortak yanı, onların doğrudan, kendiliklerinden hoş gitmeleridir. Ancak güzelde bilgi yetilerimiz obje ile harmonik bir oyun içine girdiği ve harmoni yaşam güçlerimizi canlandırdığı hâlde, yüce, canlılığımızı engeller. Kant, iki tür yüceden söz açar: matematik yüce ve dinamik yüce. Matematik yüce, kavranamayan bir büyüklük olarak; dinamik yüce ise bütün ölçüleri aşan bir kuvvet olarak kendini gösterir.

Örneğin gökyüzünün sınırsızlığı, matematik yücedir; her yanı kasıp kavuran bir fırtına, kabarmış bir açık deniz dinamik yücedir. Her iki tür yücede bir korkutuculuk, ürkütücülük bulunur. Onlar duyularımızı aşan bir büyüklük ve kuvvet olarak bir duyu varlığı olarak bizi ezerler. Bunun so-

I MODERN SANAT PROBLEMİ

Yüzyıla yaklaşan bir süre içinde modern sanat, daima bir problem olarak insan zihnini uğraştırmış ve daima bir problem olma aktüalitesini muhafaza etmiştir. Dün nasıl o bir problem idiye, günümüz için de yine böyle bir problemdir. Geçmiş devirlerin hiçbirinde sanat bu derece problematik olmamıştır, diyebiliriz. Günümüzün her ileri toplumunda modern sanat bir uğraşı konusu olduğu gibi, onun karşısında bireylerin pozitif veya negatif bir tavır aldığını görüyoruz. O bazen hayranlıkla yüceltildiği gibi, bazen de aşırı derecede karikatürize edilerek reddediliyor. Bununla beraber bu fenomen karşısında açık veya kapalı, pozitif veya negatif bir tavır almak zorunluluğunu duyuyoruz. Bu zorunluluk, modern sanatın bir problem olmasından ileri geliyor. Aldığımız bu tavır, bazen salt ve gerçek bir estetik tavır olduğu hâlde, bazen de belki bir *estetik snobizm* karakteri taşıyor.

Modern sanatı değerlendirmenin bir başka güçlüğü de işte bu noktada bulunuyor. Bu yanda öyle aydınlar görüyoruz ki, yalnız bizde değil, en ileri Batı ülkelerinde de, sağlam bir sanat kültürüne sahip oldukları hâlde, modern sanat karşısında ona uygun bir tavır alamıyorlar. Hatta onu bir sanat olarak inkâra kadar gidiyorlar.

Öyle ki bu aydınlar arasında Batının tanınmış bazı sanat tarihçilerini de sayabiliriz. Örneğin Hans Sedlmayr, bunlardan bir tanesidir. Sedlmayr için modern sanat ateisttir ve aslında da geometrik figürler gibi sanat dışı öğelere dayanır. Modern sanata karşı bu tepkiyi ve negatif tavrı yalnız bireylerde bulmuyoruz. Onun karşısında toplumların ve re-

DİZİN

A

- a priori prensipler 93
absürtlük ve ölüm koordinatları 160
acı ile karışık haz duygusu 139
action painting 133, 134, 222, 232, 245
açıklık ve seçiclik 89
agora fobi 126
ahlak 93, 95, 99, 120, 184, 198, 232, 233; ~ bilgisi 92; ~ kanunu 97, 103, 100
akıl 93, 112, 197; ~a benzer yeti bilimi 89; ~ in sonsuzluk idesi 32
alaturka 34, 43
aleteanın modusu 29
algı 176; siklotimin estetik ~sı ve yaşıntısı 45; mahiyet ~sı 21
Almanca 12, 121
Alphons de Lamartine 19
anlam birlikleri tabakası 56, 58, 59
antagonizm 113, 223
antinomi 115, 116, 226
aporia [çıkılmaz] 30
aristokrat sınıfı 212
Aristoteles 48, 69, 70, 71, 73, 74, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 110, 112, 118, 242, 248; ~'e göre sanatın anlamı 119; ~ felsefesi 72, 75; ~ fiziği 137; ~'in estetik görüşü 75
arkayapı (Hintergrund) 23, 24, 28, 30, 31, 54, 55, 63
Arp 199, 233
atomun yapısı 220
avangard 199, 232, 233, 234, 245, 246; ~ felsefe 234; ~ sanat 199
Avrupalı 43
Aydınlanma 195; ~nın meydana getirdiği bilim 206; 20. yüzyılda ~ya ve onun rasyonalist anlayışına karşı duyulan ve yaşanan tepki 200

B

- Bach 34, 35, 139
Batı kültürü 41, 42
Baudelaire, Charles 206
Bauhaus 207, 223, 224, 226; ~ tasarımcıları 225
Baumgarten 69, 88, 89, 90, 91, 95, 96, 110
Beethoven 34, 42, 115, 185
beğeni (gusto) 4, 12, 13, 15, 34, 38, 95, 96, 98, 100, 101, 102, 103, 105, 114, 187; ~ antinomisi 41, 46; ~ belirlemesi 46; ~ dogmatizmi 116; ~ farklılıkları 45, 116, 117; ~ler üzerinde tartışılmaz yargısı 35; ~ problemi 36, 46; ~ rölativizmi 42; ~ septsizmi 116; ~ ülkesi 41; dinamik bir yeti olan ~ 186; dogmatik ~ anlayışı 40; dogmatik ~ görüşleri 46; tümel ~ 39, 106
beğeni yargısı 34, 38, 40, 43, 45, 95, 96, 100, 103, 104, 105, 106, 114, 115, 186; ~nın sağlamlığı 36; ~nın dayandığı temel 37; ~nin geçerliği 39; ~nin genelgeçerliği 116; ~nı belirleyen bazı kurallar 35; ~nin kriteriumu [ölçüt] 39
belirsizlik relasyonu 208, 216
Bense, Max 48
Bergson, Henri 198, 234
Berkeley 197
Berlew 222
Berlioz, Hector 196
biçim verme 171, 174, 175, 176, 177, 180, 181, 182, 183
bilgi 18, 22, 93, 179, 216, 217, 218; aşağı ~ alanı 90; aşağı ~ teorisi 89; ~ diyalektiki 17; ~ fenomeni 17, 23; ~ kuramı 140; ~nin objesi 21, 22, 23, 96, 163, 221; ~ probleminin gnoseolojik yönden ele alınışı 17; ~ teorisi

- 23, 89, 90, 120; ~ yargıları 104; ~ yetileri 93, 101; hakiki ~ 208, 221
bilim(ler) 36, 88, 89, 108, 109, 110, 117, 142, 150, 162, 189, 192, 206, 208, 211, 212, 213, 218, 219, 234, 244; ~de monist realite anlayışı 215; ~ dergileri 13; ~de ve felsefede meydana gelen köktenci değişmeler 238; ~i yaratan insan 229; a posteriori subjektif-psikolojik ~ 111; ~in pozitifleşmesi 218; ~ ve teknoloji 189; pozitif ~ 213; pozitif doğa ~i 110, 206, 215
bilimsel: ~ çalışma 13; ~ felsefe anlayışı 218
bilimselcilik (scientifizm) 219
bilinç 135, 201, 222, 247
bilme faaliyeti 69
bireysel: ~ beğeni farklılıkları 45, 116; ~ varlık olan sanat eseri 20; ~ düzeydeki sömürü 210; ~ tin 198
birey-üstü: ~ hoşlanma 37; ~ prensip 106; ~ haz 115; ~ estetik duygu 38
biyoloji 218
Boileau, Nicolas 70, 138
Botticelli 21; ~'nin tablosu 21
Brahms 192
Breton, Andre 159, 199, 233
Bruckner 21; ~'in senfonisi 21
Burke, Edmund 138
Bürger 21; ~'in baladı 21
bütünlük 26, 27, 109, 153, 226
büyüklük: ~ duygusu 32; ~ idesi 32
Byron, Lord 195
- C
Camus 159, 160, 198
canlılık 24, 114
Casals, Pablo 192
Casals, Paul 166
causa: ~ efficiens (hareket ettirici neden) 74; ~ finalis (final neden) 74; ~ formalis (formal neden) 74; ~ materialis (maddi neden) 74
Cezanne 166, 176
Chagall, Marc 234
Chirico, Giorgio de 160
Chopin 196
collage 134
Comte 218
Constable 195
- Croce, Benedetto 198, 199, 248
cümle(ler) 50, 51, 57, 58, 59; ~ anlamları 58; ~ bağlılıkları 57
- Ç
çiçek 97, 135, 246
Çin duvarı 190, 207
çirkinlik 111
- D
dadaizm 199, 232, 233
Dali, Salvador 160, 199, 234
dar kapsamlı araştırmalar 13
Darwin 235; ~'in 'doğal ayıklama' kuramı 235
Debussy 34
değer: ~ anarşisi 35; ~ dogmatizmi 115; ~ dünyası 115; ~ septisizmi 115; çağın düşünsel arka planını oluşturan varlık ve ~ anlayışları 239; dekoratif ~ler 64
Delacroix, Eugene 195–199
demokrasi 212, 214
deneysel: ~ bilimler 20, 33, 110, 120, 140, 141, 142, 212, 240; ~ psikoloji 141
denge kavramı 182
Dessoir, Max 20, 249
devlet 118, 200, 211, 213; ~ ve birey 210
devletçi ekonomi 210
dış dünya 128, 129; ~ objeleri 113; ~ya gitgide hâkim olma ve alışkanlık 129
dış tabakalar 65
dışgözlem metotları 112
dışlaştırma 173
dil: ~ felsefesi 109; ~ filozofu 108; ~ oyunları 194; ~ şekilleri 57; ~ yapısı 58; gündelik ~ 122, 194
din tarihi 124
dinî obje 43
diyalektik 18, 124, 134, 183, 196, 198, 209, 211, 218, 235, 246; ~in sentez basamağı 17
Doesburg 164, 168, 174, 176, 177, 180, 181, 248, 250
dogmatizm 41
doğa 54, 85, 92, 93, 99, 110, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 141, 142, 163, 165, 173, 174, 176, 177, 179,

- 180, 181, 182, 183, 184, 185, 188, 194, 198, 206, 207, 208, 215, 218, 221, 237, 240, 242; bir şeyin ~dan soyutlanması 178; ~nın silindir, küre ve koniler olarak ele alınması 166; ~ya bilgi yoluyla hâkim olan insanın evren karşısında biricik tavrı 130
- doğru önermelerin bütünlüğü 194
- dram 20, 242
- Duchamp, Marcel 233
- duygu 93, 132, 244; ~ etkinliği 123; ~ yetisinin birey-üstü oluşu 38; haz ve nahış ~su 93
- duyu: ~ gerçekliği 170; ~ güdüsü 197; ~larımıza çarpan olaylar 168; ~ nitelikleri 37; ~duyu 119
- duyulur katman 55
- duyum 23, 152, 164, 215; ışık ve renk ~u 152
- duyusal: ~ olan önyapı (Vordergrund) 23; ~ ögeler 23; ~ reel tabaka 24
- düalist sistem 92
- düalizm 92
- dünya görüşü: bireyselci ~ 209; dinsel-spiritüalist ~ 188
- düşünücü yargı gücü 94
- E
- Eco, Umberto 238
- edebî: ~ içeriği olan resim 62; ~ tema 62; ~ türler 57
- edebiyat 49, 50, 51, 52, 54, 55, 56, 56, 57, 58, 60, 61, 70, 75, 77, 195, 206, 232; ~ eseri 48, 53, 58, 59, 65; ~ eserinin idealitesi 51; ~ eserinin kendine özgü polifonisi 57; ~ın ereği 59; ~ sanatı 57, 69, 70, 75, 77
- egitim(ler) 43, 44, 45, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 192, 213; tüm ~in amacı 185
- eidos 20, 21, 33, 73, 74, 82, 84, 85, 155, 159, 172; ~un dünyası 157; ~u resmetmek 156
- Einfühlung (Özdeşleyim) 121, 122, 123, 124, 125, 130, 168, 250
- Einstein 208, 216; ~in görelilik (relativite) teorisi 238
- ekspresyonizm 154, 155, 156, 159, 161, 206, 222, 231
- empirik: ~ bilgisel tavrı 130; ~ psiko-
- loji 120
- empirizm 76, 216
- empresyonist resmin lojigi 153
- empresyonistler 152, 189
- empresyonizm 154, 154, 155, 155, 189, 206; ~e göre süje ile obje arasındaki ilgi 164
- endüstri 189, 206, 207, 213, 218, 219, 223, 224, 225, 226, 230
- endüstriyel tasarım 224, 224, 225
- Engels 249
- enstllasyon 199, 217, 245
- environment 134, 245
- environmental art 133
- epistemoloji 216
- epistemolojik: ~ anlam 216; ~ gerçeklik 242; yeni ~ realite 216
- epos 77, 118
- ereklilik (Zweckmaessigkeit) 93, 94, 95, 100, 101; forma finalis anlamındaki ~ 100
- Ernst, Max 160, 199
- eser: ~in otonomisi 27; ~in polifonisi 58, 59
- Eski Grekler 95; ~in Savaş Tanrısı Ares 236
- estetik 4, 12, 15, 17, 19, 22, 24, 26, 34, 47, 67, 70, 88, 94, 96, 101, 102, 103, 105, 121, 140, 143, 144, 146, 174, 184, 185, 187, 226, 238, 248, 250; biricik ~ kategori 21; ~ alan 35, 45, 95, 76, 145; ~ beğeni 42, 43; ~ bilginin ölçüsü 89; ~ bilginin yetkinliği 91; ~ yapı 63; diferansiyel~ 45, 46; deneysel ~ araştırmaları 20; bütüncül ~ 32, 33; biyolojik ~ 20; ~in aradığı yetkin bilgi 90; ~in felsefe bilimi olduğu 142; ~in ereği 90; ~in güzeli incelemesi 111; ~in konusu 109, 110; ~in otonomisi 91; ~in psikolojik olarak temellendirilmesi 141; ~ değerler mantığı 107; ~ değer septisizmi 35; ~ deneme 175; ~ duruş süreci 141; ~ dünya 35; ~ fenomeni 18, 19, 28, 33, 138, 140; ~ fonksiyon 58, 175; ~ haz 94, 97, 101, 102, 106, 107, 121, 123; ~ hoşlanma 94, 97; ~ ilgi 238-239; ~ haz psikolojisi 106; ~ kategori 29, 31, 86, 137, 138; ~olanın meydana gelmesi 113; ~ olay 17, 19, 85; ~

- problemler 109, 110; ~-psikolojizm 111; ~ snobizm 149; ~ sorunlar 13; ~-subjektivizm 111; ~ süje 120; ~ tarihi 36; ~ objektivizm 32, 111; estetikte değişim süreci 137; ~te en önemli problem 36; ~ varlık alanı 95; ~ ve sanat eğitimi 43; ~ ve sanat sorunları 13; günümüz ~i 107, 138; klasik ~ kuralları 224; temel ~ problemler 109
- estetik eğitimi 43, 43, 184, 184, 185, 185, 189, 189; ~n farklılığı 187; empresyonist sanatın istediği ~ 187; estetik obje 17, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 30, 31, 53, 54, 62, 81, 87, 113, 163 ~nin ontik yapısı 27; ~nin varlık boyutları (dimension) 22
- estetik tavır 43, 47, 110, 112, 113, 114, 149, 162; ~in psikolojik yapısı 111
- estetik yargı 35, 37, 38, 39, 40, 43, 45, 94, 96, 99, 101, 103, 115, 145, 146; ~ın geçerliği 107; ~nın sahip olduğu gerekme (Sollen) 105
- estetikçi(ler) 21, 36, 47, 108, 113, 150; muhtevacı ~113
- etik 70, 140, 200, 210, 211; ~ önermeler 100
- Euripides 78
- eusynopsis 114
- evren-duygusu 125
- evrensel: ~ akıl 216; ~-olan 171, 172, 173, 175, 177, 179, 180, 182; ~-öz 173; ~ sanat 239; ~-varlık 173
- existentia 18, 26, 238
- existentialism (varoluşçuluk felsefesi) 221
- expressionism/ekspresyonizm 154
- eylem 69, 135, 176, 191, 199, 201, 232, 238, 247
- F
- fantezi faaliyeti 81
- Fechner, Gustav Theodor 20, 120, 218, 248
- felsefe 12, 47, 69, 70, 73, 75, 76, 88, 108, 110, 118, 137, 142, 151, 152, 162, 171, 172, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 206, 218, 220, 221, 230, 232, 233, 234, 236, 238, 240, 244; çağdaş ~ anlayışı 171; ~de modern personalism 109; ~de realite 178; yapısalcı ~ 221
- felsefi: ~ estetik 208; ~ problemler 13, 110
- fenomenler 153; ~ dünyası 92, 134; Doğu kültürü ~i 42; doğal ~ 170, 179
- fenomenoloji 140, 172; ~ felsefesi 155, 172, 221, 221
- fenomenolojik: ~ estetik 20, 21; ~ indirgeme 20; ~ ve ontolojik estetikler 111
- fetiş 135, 209, 239, 246
- figüratif sanat 77, 86, 157, 173, 174, 221; ~ anlayışında sanatçı süjesi 173
- filoloji 108
- filozof 71, 82
- fizik 22, 152, 162, 207, 218, 229; ~te mikrofizik 244; ~ varlıklar 22
- flüt 77, 119
- form(lar) 27, 55, 56, 72, 73, 83, 84, 85, 87, 113, 157, 165, 173, 177, 178, 180, 197, 212; değişen doğal ~ 170; doğal ~ 157, 170, 176, 177; ~ neden 74; ~kanunu 27; ~ın güzelliği 158; soyut ~ 131, 157, 169; taşın reel ~u 24
- forma-materia bileşimi 82
- fotoğraf: ~ sanatı 241; ~ın bulunuşu 240
- Freud, Sigmund 192
- Freudizm 234
- fütürizm 166, 176, 206, 232
- G
- galeriler 226
- Galilei, Galileo 196, 220
- Gautier, Theophile 195
- Geiger, Moritz 20, 30, 140, 248
- geleneksel: ~ konvensiyonel sanat anlayışı 200; ~ mimari 205; ~ resim 134, 161, 246; ~ resmin perspektif anlayışı 153; ~ sanat 152, 154, 162, 164
- genelgeçer yargılar 36
- genesis 74, 78
- geniş kapsamlı araştırmalar 13
- geometrik: ~ figürler 149; ~ formlar 156, 161, 177, 245; ~ öğelerin konstruksiyonu 158; ~ stil 127

- gerçeklik: ~ kategorisi 79; ~ kanunu 92
- Gericault, Theodore 195
- global dünya 216
- gnoseoloji 17, 18, 19
- gnoseolojik: ~ estetik 19; ~ yünden bilgi fenomeni 18
- Goethe 48, 49
- Gogh, Van 156, 186
- gotik 35
- görme 61, 62, 114, 126, 130, 133, 153, 189, 245; ~ tabakası 60
- görünüş: ~ alanı 93; ~ evreni 169; ~ içinde özgürlük 29; ~ün bütün tesadüfiliğiyle beraber ortadan kaldırılması 169
- görüş şemaları 64
- Grek 35, 111, 124, 191, 250; ~ düşüncesine göre madde 187; ~ güzellik anlayışı 187; ~-Roma ve modern Batı sanatı 124; ~ sanatının anladığı güzellik ideali 187; ~ sanatının istediği estetik eğitim 187; ~ sanat teorikçileri 111; ~ tapınağı 35
- Gropius 223
- güzel 28, 46, 95, 99, 101, 106, 112, 181, 187; ~ değerinin değişimi 137; ~in dünyası 37; ~in kendisi 31; ~i yargılama yetisi olan beğeni 46; ~iyi (kaloka gathia) kavramı 191; ~ obje 30; ~ üzerine düşünme 89, 91
- güzellik 28, 29, 30, 76, 84, 91, 98, 99, 102, 106, 107, 112, 113, 114, 120, 121, 122, 137, 158, 171, 187, 188, 189, 197, 198, 211, 224; ~in tümel kanunları 111; dedüktif-spekülatif ~ metafiziği 76; ~ idesi 75; klasik objektivist ~ anlayışı 113; Alman idealistlerinin ~ tanımları 28; ilişki (relation) yönünden ~ 102
- H
- Haberlin 112
- hakikat 29, 90, 91, 92, 95, 146, 171
- happening 133, 134, 200, 222, 245, 246
- hareket: ~ ettirici neden 74; ~ ve zaman 241
- harmoni 28, 83, 84, 85, 94, 102, 114, 138, 182, 183, 190, 197, 225, 231; evrendeki mükemmel ~ 181
- Hartmann, Nicolai 18, 22, 24, 25, 29, 31, 48, 53, 65, 248
- Hegel 28, 76, 110, 112, 113, 197, 198, 229, 235, 239, 240; ~ felsefesi 198
- Heidegger 29, 162, 248
- Heine, Heinrich 195
- Heisenberg 208, 216; ~ fiziğine yapılan hücumlar 162
- Herakleitos 132, 196, 235, 244
- heterojen varlık dünyası 24
- heykel 22, 23, 24, 37, 42, 43, 59, 63, 163, 191, 206, 223, 241; ~in varlık alanı 62
- heykeltıraş 77
- hikâye 20, 81
- hitabet sanatı 70
- Hitler 236
- Homeros 80, 236, 237
- homo humanus 201
- hoş 31, 36, 40, 102
- hoşlanma 36, 37, 81, 83, 85, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 104, 106, 115, 119, 138
- hoşlanmama 96, 97, 98, 99
- Hugo, Victor 195
- Hume, David 196
- Husserl 21, 172, 248
- Hutcheson, Francis 119, 120, 249
- huzursuzluk ve korku 126, 127, 128
- Hülßenbeck, Richard 233
- hümanist realite 226
- I
- Ingarden, Roman 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 56, 57, 58, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 249
- Introspektion/İlgözlem 112
- ışık 33, 83, 86, 151, 152, 164, 241, 242
- Itri 139
- İ
- İç tabakalar 65
- idea 74, 112
- ideal: ~ norm 39; ~ obje 22, 39, 40, 48, 49, 50, 51, 53, 56, 106, 118, 157, 158, 191; ~ objelerin zamansız oluşu 52
- idealist estetik 29
- idealite 20, 52; ~nin ya da irrealitenin

realitedeki görünüşü 53
 idealizm 17, 18, 155
 idenin duysal olarak kavranması 112
 ifade 32, 34, 35, 40, 42, 48, 49, 53, 55, 71, 79, 88, 89, 97, 100, 101, 103, 105, 106, 113, 114, 132, 133, 134, 135, 141, 144, 152, 155, 157, 158, 159, 163, 164, 165, 166, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 180, 181, 182, 184, 185, 186, 196, 197, 199, 200, 208, 209, 215, 216, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 232, 233, 236, 237, 239, 244, 245; ~-formu 72
 ihtimaliyet veya zaruret kanunu 79, 80
 İkinci Dünya Savaşı 132, 132, 244
 ilkel insan 129, 130; ~da dış dünya nesnelerini keyfilik ve belirsizlikten soyma ve onlara bir zorunluluk ve kanunluluk değeri verme ihtiyacı 128
 impresyonizm 161, 219
 individuum [birey] 73
 İngiliz: ~ felsefesi 138; ~ şiiri 146
 İngilizce 146
 insan 20, 73, 126, 184, 188, 189, 197, 199, 209, 215, 218, 220, 226, 230; ~ duyarlılığı 190; ~ın doğayla hesaplaşması 124; ~ın eğilimleri 37; ~ın estetik eğitimi 185; ~ın psikik yapısı 45, 116; ~ın ruhi tavırları 45, 116; ~ın, sünenin kendini, kendi bireyselliğini, düşünme ve yaratma özgürlüğünü koruma çabası 133; ~ karakterleri 45; ~lar arasında mevcut olan sosyo-kültürel şartlar 116; ~ portresi 173; ~ varlığı 160, 190, 191, 197; ~ ve dünya ikilemi 215, 216; ~ yapısı 45, 116; ~ zekâsı 129, 130; yaban ve ilkel doğada bilgice gelişmemiş ~ 126
 insanlık 41, 201, 211
 integral değer anlayışı 226
 integral/bütüncül tavır 32
 intellectiv/zihni bilgi 89
 intentional katman 61; ~ın reel yapıda görünüşe ulaşması 63
 introvert/içedönük tip ile bir extrovert/dışadönük tipin estetik yaşan-

tıları 45
 irrasyonizm 161
 irreal 24, 27, 30, 31, 50, 51, 54, 55, 56, 61, 62, 63, 65, 66; ~ varlık alanı 23; ~in ağır bastığı sanat eserleri 31; ~ katman 28; ~ varlık 25, 29, 47; ~ ve reelin eşit derecede belirlediği eserler 31
 iştiha/istek yetisi 93
 iyi: ~ idesi 92; ~ ve güzel değerleri arasındaki entegrasyon 191
 izlenim(ler) 155, 42, 187

J

Janco, Marcel 233
 Jencks, Charles 209
 Jones 141

K

Kainz, Friedrich 46, 108, 110, 111, 112, 113, 114, 116; ~'a göre diferensial estetiğin görevi 117; ~'in bilimsel kişiliği 109; ~'in holist tavrı 109
 Kallikles 73
 Kandinsky 156, 157, 158, 162, 164, 165, 172, 178, 183, 249
 Kant 27, 28, 29, 32, 37, 38, 91, 93, 94, 95, 97, 98, 100, 101, 103, 104, 105, 106, 110, 114, 115, 139, 186, 197, 206, 236, 249, 250 ~'a göre hoş 31, 36, 40, 102; estetiğin asıl kurucusu olarak ~ 88; bilimsel estetiğin kurucusu olarak ~ 107; ~'a göre zorunluluk 102; ~ estetiği 28, 106, 107; ~'ın beğeni yargısı 96; ~'ın genel felsefesi 99; ~ için beğeni 39; ~ için duygu (Gefühl) 92; ~ sonrası estetiği 138
 kanunluluk 93
 kapitalist ekonomi 210
 Kaprow, Allan 134
 karakteroloji 45, 116
 karşıolom 90
 Kasparow 220
 katedral 64, 139
 kategori 29, 31, 50, 52, 71, 72, 74, 75, 76, 79, 86, 94, 133, 137, 138, 173, 174, 205, 206, 211, 226, 236, 238, 245
 katharsis 85, 86, 119

- katharsis ton pathematon (tutkular-
dan temizlenme) 85
kausalite 71, 86, 92, 226
kausal-nexus 169
kavram 91, 93, 94, 95, 96, 97, 98,
100, 103, 130, 172, 184; ~üm sağ-
ladığı genellik 99
Keats, John 195
kelime: ~lerin, sözlerin bu tonal var-
lığı 57; ~nin anlam tabakası 61; ~
sesleri 56, 57, 58
kendi varlık alanından çıkmak (trans-
cendere) 18
kendiliğinden şey 130, 131; ~ içtepsi
129
Kepler 220–223
kitara sanatı 77, 119
klasik epistemolojinin varlık ve reali-
te anlayışı 216
klasik tablodaki varlık tabakaları 55
Klee 164, 167, 168, 172, 249
Klimt, Gustav 192
Koch, Hans 249
komedyâ 77, 118
kompleksibilite 114
kompozisyon öğeleri 173
konstruksiyon olarak sanat 158
konstruktivizm 133, 158, 159, 165; ~
veya süprematizm okulları 156
Kopernik 220
korelasyon 17, 213
korrelat 17, 179
korrelativizm 17
kosmos 159, 188
kozmetik realite 174
kozmos 213
kökten bireyselcilik 209
kuantum 208, 216, 220
kuvvetlinin yasası 25
kübizm 156, 157, 164, 166, 176,
206, 221; ~den kalkan non-figüratif
ve abstrakt sanata geçen ekspresyo-
nist çizgi 159
Külpe, Oswald 111, 112
kültür 13, 43, 45, 119, 127, 128,
132, 133, 143, 192, 193, 195, 205,
206, 209, 211, 213, 217, 224, 229,
230, 231, 232, 233, 239, 244, 245;
~ fenomeni 41, 42, 44; ~lerin dağıl-
ması 41
kültürel emperyalizm 210
- L
La Bruyere 138
Leibniz 26
Lenin 249
Leonardo 34, 186
Leopardi, Giacomo 195
lingistik'e dayalı felsefi dönem 193
Lipps, Theodor 19, 122, 123, 140,
249, 250; ~'de asıl estetik sorun
121
Liszt, Franz 196
Lobaçevski 238
Locke, John 196, 206
lojik 48, 96, 98, 103, 134, 153, 159,
160, 161, 198, 200, 246; ~ bilgi 89
Longinus 76, 138
Lumiere Kardeşlerin 1895'te Paris'te
ilk kinetoskop gösterileri 240
- M
Mach, Ernest 108, 152, 160, 199,
258, 234; ~'a göre felsefenin görevi
218; ~ pozitivizmi 152; ~'in poziti-
vist felsefesi 154
madde 188
maddi: ~ neden 74; ~ meydan korku-
su (agora fobi) 126; ~ tabaka 58,
61
mahiyetçe zıt iki varlık sferinin/kat-
manının evrensel ontolojik yasa
olan sempatiye (sympathie) göre
birleşmeleri 24
Mahler, Gustav 192
makale 13
makine 189, 190, 192, 201, 219, 220,
221, 223, 224, 229, 231; ~ çağının
en büyük gerçeği 191; ~ çağının
paradoksu 191; ~-insan (l'homme
machine) 221
Malevich 158, 164, 177, 249
mana (Geist) 23, 24, 25, 26; ~nın var-
lık alanı 23
mantık 91, 94, 95, 96, 120, 145, 146,
234, 246; ~in aradığı yetkinlik 90;
~in temel değeri olan hakikat 91; ~
yargıları 102
mantıkçı-pozitivizm 193
mantıklaşmış estetik otonom 91
mantıksal soyutlama 178
Marksist 150
Marksizm 218, 232, 232

- Marx 218, 234, 235, 240, 249
 Mason 199
 matematik 21, 22, 138, 157, 158, 159, 178, 196, 198, 209, 211, 215, 220, 225; ~ formlar 129; ~ yüce 138
 melodinin akustik temeli 66
 Mendelsohn, Felix 196
 Merimee, Prosper 195
 metafizik 38, 70, 75, 76, 110, 124, 131, 140, 155, 156, 161, 174, 176, 187, 194, 218; klasik ~ 199
 metot ikiliği 111
 Meydan korkusu 126
 Meyer, Theodor 111, 112
 Mies van der Rohe 208, 223
 mimar 187, 208, 209, 223
 mimari 64, 206, 211, 217; ~ objektifleşme 63; ~de rokoko üslubu 205
 mimarlık 188, 223; ~ eserlerindeki tabaka sayısı 55
 mimesis 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 118, 119, 225
 mimetizm (taklitçilik) 152
 minimalizm 208
 Miro 199, 234
 modern çağ 212
 modern sanat 48, 151, 155, 161, 186, 206; ~ ile geleneksel sanat arasındaki en önemli ayırım 154; ~a karşı tepki 149; ~ı değerlendirm; ~ı psikiyatrik bir fenomen olarak açıklamak 150; ~ı şüpheli ve problematik yapan faktör 162; ~ın mahiyeti sorusu 151; ~ın ortaya koyduğu problem 150
 modernite 205, 209, 211; ~nin ekonomik modeli 210
 Mondrian 158, 164, 166, 166, 166, 170, 170, 172, 172, 175, 175, 176, 176, 177, 177, 180, 180, 181, 181, 181, 249, 249
 Moore 193
 Musset, Alfred de 195
 mutlak: ~ formlar dünyası 131; ~ güzellik 75; ~ tin 198; ~ uzlaşım 45, 117
 mükemmel olmayan bileşim 84
 müzeler 213, 214, 226
 müzik 23, 43, 59, 65, 66, 86, 114, 141, 144, 146, 163, 185, 186, 192, 222, 242; ~ sanatı 22, 64, 77; klasik ~ 43
 müzikal: ~ eser 65; ~ kompozisyon 55, 64, 65, 66
- N**
 nasyonal sosyalizm 150
 natüralist: ~ eğilimli sanat görüşleri 166; ~ sanat 166; ~ üslup 125
 natüralizm 123, 124, 155, 170, 217
 nedensel ve mekanist dünya 223
 nedensellik: ~e ve mekanizme karşı sanatta ortaya çıkan tepki 221; ~in sonucu 92
 neoklasik sanat 164
 nesne formları 177
 nesnelere 168; ~in reel özü 111; ~in tesadüfiliği 168; ~ tabakası 60; ~ ve diğer insanlarla olan ilişkilerimiz 122; ~ tabakası 59, 61
 Newton 208, 219, 238; ~ fiziği 137, 162, 208, 238
 Nietzsche 192, 240
 noema 21
 noesis 21
 nominalizm 142
 Non-figüratif: ~ resim 156; ~ sanat 157, 158; ~ tablodaki tabakalar düzeni 55; ~ ve sürrealist sanatların dayandığı prensipler 159; ~ veya soyut (abstrakt) sanat 156
 nous alanı 20
- O**
 obje 18, 41, 165; essentia [öz] bakımından estetik ~ 26; doğal ~ 173, 174; ~ dünyası 121, 122, 151, 154, 161; ~ler tabakası 60; ~nin formu ile ilgili özellikler 114; ~nin idealize edilmesi 84; ~nin mükemmelliği 113; kristallerden başlayarak bitkilere ve daha yüksek canlılara kadar yükselen ~ dünyaları 94; ~nin biçimi 122; poetik ~ 82; estetikçe değerli olan ~ 28; fenomenal ~ 60
 objektif: ~ tin 198; ~ ereklilik 100; ~ uzay şekli 64
 objektifleşmiş mana 25
 objektivasyon 51, 53, 54, 62, 64, 65
 objektivist: ~ estetik 19, 20; ~ güzellik anlayışları 112

- objektivizm 17, 32, 111; ~ diyalektiği 19
 olgu bağlamları 193, 194
 oligarşi 212, 214
 oligarşik oluşum 213
 oligarşilerde egemen olan güçler 212
 ontik: ~ analogi 25; ~ bütün 21, 25, 26; ~ kanunluluk 183; ~ tabakalar 25, 54, 55; ~ ve kategoriyal bir struktur/yapı 32; ~ yapı 26, 58
 ontoloji 18, 19, 74, 75, 76, 87; modern ~ 87
 ontolojik 18, 21, 22, 24, 28, 29, 32, 33, 47, 53, 54, 58, 61, 62, 71, 75, 76, 86, 87, 111, 132, 163, 174, 178, 189, 190, 196, 197, 199, 235, 238, 241, 244; ~ bilgi 18, 179; ~ estetik 17, 18, 21, 32, 33; ~ fonksiyon 175; ~ harmoni 181; ~ kanun 181; ~ soyutlama 18, 21, 22, 24, 28, 29, 32, 33, 47, 53, 54, 58, 61, 62, 71, 75, 76, 86, 87, 111, 132, 163, 174, 175, 178, 181, 189, 190, 196, 197, 199, 235, 238, 241, 244; modern ~ estetik 87
 op-art 133, 133, 134, 134, 198, 198, 199, 201, 209, 209, 222, 222, 245, 245
 optik 133, 245; ~ kanunlar 153
 opus antiquu 205
 opus modernus [günümüz yapıları] 205
 ordo moralis [ahlaki düzen] 28
 ordo naturalism[doğal düzen] 28
 organik-canlının gerçekliği 123
 Ortaçağ: ~da egemen güç kilise 212; ~in güzellik anlayışı 187; ~ sanatı 188; ~ sanatının istediği estetik eğitim 187
 ortak-duygu 104, 106
 ortak-estetik-duygu 38; ~nun aktüelleşmesi 39
 otonom 26, 56, 91, 95, 98
 otonomi 26, 27
 oyun: ~ güdüsü 197; ~ içtepisi 185
 oyuncu 242; hür ~ 101, 102
- Ö
- Öklid geometrisi 238
 ölüm ve absürtlük 160
 ön ve arkayapı arasındaki ilişki 28
 önyapı 23, 24, 28, 30, 31, 55, 62, 64
 öykü 242
 özdeşleşim 122, 123, 125, 128, 168; ~ teorisi 124
 özgün sanat fenomenleri 133
 özgür: ~ akıl 220; ~ sanatlar teorisi 89; ~ üretim ve özgür tüketim ekonomisi 210; ~ yaratış 135, 247
 özgürlük 27, 93, 200; ~ün görünüş hâline gelmesi 112
 özgürlükçü demokratik devlet modeli 200
 öznelliğin kaynağı 247
- P
- paideia 191
 panlojik estetik 33
 panteist içtenlik 123, 125
 par excellence zevk 161
 paradoks 99, 162, 223
 Parmenides 196
 perspektif ve perspektif kuralları 62
 Picabia, Francis 233
 Picasso 34, 156, 199
 Planck 208, 216
 Planck, Max 208, 216
 plastik 63, 168, 176, 180, 188, 195, 211, 232, 236
 Platon 46, 74, 75, 76, 78, 79, 110, 112, 113, 118, 137, 158, 171, 210, 211, 237, 249; ~ idealizmi 28
 Plotinos 110, 112, 113
 poiesis 69, 76, 81
 polifonik yapı 54
 Pollock, Jackson 222
 pop-art 133, 133, 134, 134, 198, 198, 199, 200, 200, 201, 209, 209, 222, 222, 245, 245
 portre 20, 84; ~ resamları 83
 post-endüstriyel çağ 205
 postmodern çağ 205
 postmodernite 205, 207, 208, 209, 211; ~nin ekonomik modeli 210
 potens 71
 pozitifleşme hareketi 212, 218
 pozitivist: ~ bilgi görüşüne göre bilgi objesi 221; ~ felsefeye aykırı olan varoluşçuluk 208
 pozitivism 193, 219
 pratike 69
 pratik hedef açısından yapı sanatı 63

- pratik yargıların gösterdiği zorunluluk 103
- proportyonel/orantısız formlar 94
- psikofiziğin kuruluşu 110
- psikoloji 108, 109, 110, 118, 120, 123, 125, 140, 141, 142, 218, 250, 234; diferansiyel ~ 45; ~ disiplini 19; modern deneysel ~ 110; 19. yüzyılda modern ~nin ve psikofiziğin kuruluşu 120
- psikolojik: ~ deneyler 141; ~ estetik 19, 21, 33, 107
- psikolojist: ~ estetikçiler 150; ~ -subjektivist güzellik anlayışı 112
- psikolojizm 33
- psişik: ~ aktlarının analizi 19; ~ bireyler 57; ~ fenomenler 110
- pürizm 153, 166, 176, 208
- R**
- Raffaello 35
- rasyonalizm 161, 196, 216
- rasyonel: ~fonksiyonel varlık 190; ~ konstelasyon 201
- ratio cognoscendi [bilme sebebi] 18
- ratio essendi [varlık sebebi] 18
- realite 47, 81, 163, 179, 186; ~ deneyi 175; ~ interpretation 167; poetik ~ 81; mimetik ~ 81, 82, 83, 84, 85, 86, 154, 182; evrensel-olanın duyu yoluyla kavranabilir canlı ~ olması 172
- realizm 17, 18, 33, 177
- reel: ~ nesne 20, 23; ~in ağır bastığı sanat eserleri 31; ~ katman 18, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 32, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 54-56, 55, 56, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 111, 156, 157, 158, 161, 167, 172, 175, 178, 179, 207, 241; ~ varlık 29; ~ ve ideal objeler 22; ~ ve irreal varlık alanlarının birliği olarak estetik obje 25; ~ ve irreal katmanın harmonik birliği 28
- Reiter, Der Blau 164
- rejisör 242
- renk(ler) 153, 177, 182; ~ ve ışık mozaiki 152
- resim 20, 22, 43, 59, 81, 133, 134, 150, 151, 152, 153, 156, 161, 163, 175, 176, 177, 188, 189, 200, 223, 241, 242, 246, 250; ~deki tabaka sayısı 55; ~ sanatı 20, 61, 153, 154, 166, 186; ~ tarihi 62
- ressam 77, 192, 233
- Riegl 127
- Riemann 238
- Riezler, Kurt 24, 249
- ritim 83, 127
- Robinson 141
- Romana, Pax 236
- romantik: ~ düşünce 196; ~ felsefe 197
- romantizm 195, 199, 200, 201
- rölatif: ~ uzlaşma 45; ~ geçerlik 41; ~ olanın ötesinde bulunan öz 171
- rölativist: ~ beğeni anlayışı 40; ~ görüş 46
- rölativite 208, 216, 220
- rölativizm 40, 41, 42; ~ yolu 40
- Rönesans 35, 188, 196, 212, 237, 240; ~ın estetik eğitiminin ereği 189; ~ın güzellik ideali 187; ~la ortaya çıkan bilimsel epistemolojik tablo 215; ~ sanatı 164
- ruh (Geist) 24; ~un maddeden kurtulması ve arınması 112
- ruhi canlılık 114
- ruhsal tavır-alma 160
- Runge, David 195, 196
- Rus formalistleri 232
- Russell 192, 193
- S**
- saf ve mutlak süje 20
- salt realite 170, 171, 175, 179, 180
- sanat 4, 22, 24, 27, 29, 33, 43, 47, 48, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 59, 63, 65, 75, 78, 93, 119, 120, 124, 132, 149, 155, 157, 158, 170, 175, 176, 180, 181, 182, 191, 197, 203, 213, 214, 218, 221, 224, 225, 229, 230, 231, 235, 237, 239, 244, 250; figüratif ~ anlayışı 173; figüratif-natüralist ~ 176; epistemolojik evren tablosunda ~ın durumu 217; empresyonist ~ 152; dijital tasarım ~ı 217; çağdaş ~ 189, 199; bilgi çağının ~ı 217; Batının tanınmış bazı ~ tarihçileri 149; az tabakalı ve sığ ~ eseri 31; antihümanistik yeni ~ 217; çağdaş soyut ~ 169, 171; ~

- akımları 134; görsel ~lar 241; ~dışı ögeler 177; ~ felsefesi 120, 198; ~ fenomeni 150; ~ formları 127, 129, 131, 231; ~ güzelliği 28; ~ın anlamı ile ilgili felsefe ya da psikoloji sorunu 118; ~ın anlamını araştırmak 120; ~ın anlamını psikolojik olarak temellendirme 119; ~ın geleceği 229, 231; ~ın görevi 173, 175; ~ın kalıcılığı anlamındaki ölümsüzlüğü düşüncesi 237; ~ın objesi 152, 155, 161, 170, 173; ~ın özü 175; ~ın temel kanunu olan objektivasyon 66; ~ı psikolojik olarak temellendirmek 118; ~ ilmi anlayışı 20; ~ müzeleri 239; ~ olma ereği 63; ~ ontolojisi 47, 53, 54, 75, 76, 87; ~ ögeleri 177; ~ psikolojisi 123; ~ realitesi 76; ~ tavrı 43; ~ teorisi 133, 171, 239, 245; ~ ve edebiyat eserleri 51; ~ ve gerçeklik 225; ~ ve teknik 225; ~ ve yaşam 224, 225; ~ yapıtı 187, 188, 190, 239; ~ yönünden immanent/içkin olan şey 179; ~ yönünden transcendent/aşkın olan şey 179; klasik ~ teorileri 224, 238; konvansiyonel/geleneksel ~ 134, 151; pürist ~ 206; yeninin fetiş olarak değerlendirildiği ve ~ için ana erek görüldüğü yer 135; yapılsama ~ı 241
- sanat eseri 20, 23, 24, 25, 26, 29, 42, 43, 47, 54, 56, 59, 60, 63, 64, 76, 81, 82, 83, 84, 161, 162, 173, 181, 183, 197; çok tabakalı ve derin ~ 31; ~nde varlık tarzı problemi 53; ~nin anlamını psikolojik olarak temellendirmek 120; ~nin derinliği 30; ~nin duyularımızla kavranan ögeleri 22; ~nin iç-varlığı 50; ~nin mahiyeti 21; ~nin ontik bir zorunluluk olarak meydana gelebilmesi 27; ~nin realitesi 21, 50; ~nin sahip olduğu harmoni 182; ~nin yapı analizi 86; ~nin yapısında meydana gelen değişimler 50
- sanat tarihçileri 150, 151
- sanat tarihi 33, 108, 123, 124, 127, 150, 167, 186, 236, 239; ~ objeleri 35
- sanatçı 27, 35, 60, 62, 78, 83, 84, 85, 134, 154, 156, 157, 163, 168, 171, 172, 173, 174, 179, 199, 233; empresyonist ~ 152, 153, 164; ~nın görevi 167; ~nın ödevi 181; ~nın yaratma iradesi 27; ~nın yaratma özgürlüğü 27; ~ süjesi 173, 179
- Sartre 162, 198, 199, 234, 238
- savaş 236; ~ın alternatifi olan barış 236; ~ın ontolojik yorumu 235
- saydamlık ilişkisi 27
- Schelling 110, 113; ~ felsefesi 197, 198
- Schiller 29, 111, 112, 184, 185, 197
- Schlegel kardeşler 195
- Schlick 193
- Schopenhauer 110, 130, 240, 248
- Schubert 43, 196
- Schumann, Robert 196
- Sedlmayr, Hans 149
- sempati bağı 24
- sensitif (duyusal) bilgi 90; ~nin bilimi 89
- sensus communis aestheticus 38, 39, 104, 105, 106, 116
- septik ve dogmatik beğeni görüşleri 46
- septisizm 35, 40, 41
- serbest pazar ekonomisi 210
- ses 65; ~ tabakası 61
- sevgi 194
- sezgi bilimi 199
- Shaftesbury, Anthony 119, 120, 248
- Shelley 195
- simetri 114, 127; ~ ve orantı 114
- sinema 44, 243; ~nın arka planı 241; ~nın başlangıcı 240; ~nın sanat olarak belirlenmesi 241; ~nın dili 241; ~nın sanat dili 240, 241; ~ sanatı 241, 242
- siyasal partiler 212
- Smith 141
- Sokrates 73
- somut yapı 63
- sonsuzluk idesi 32, 139
- Sophokles 78, 237
- sosyokültürel çözümler 116
- sosyoloji 218, 240
- sosyolojik estetik 20
- sosyolojist estetikçiler 150
- soyut (abstrakt) sanat 44, 125, 127, 128, 129, 131, 157, 161, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 173,

- 174, 177, 178, 179, 182, 216, 217, 221, 231; ~ biçimleri 131; ~ı doğuran psikolojik etkenler 125; ~ı doğuran psişik etken 126; ~ın dayandığı evren-duygusu 125; ~ın ereği 170, 177; ~ı yaratan insan 130; ~ı yaratan neden 129; ~ üslubunun nedeni 128; ~ sanatçılar 168; sanatçıların tesadüflük ile niteledikleri obje alanı 169; ~ eserler 31; ~ üslubunu doğuran insan-doğa ilişkisinin psikolojik temeli 125
- soyutlama içtepisi 128; ~nin psişik şartları 125
- Stern, William 108, 109
- Strauss 185
- Stravinski 43, 115; ~ müziği 43
- strüktüralizm (yapısalcılık) 221
- subjektif: ~ etkinlik 123; ~ veya formal ereklilik 100
- subjektivist estetik 19
- subjektivizm 17, 19, 32, 111, 112
- substantiel [törsel] ideal dünya 157
- sui generis birlik 50
- süje 17, 167, 179; ~nin algı ve duyguları 21; ~nin iç dünyası 122; ~nin kendi dışında duyulur bir obje kendini yaşaması 121; ~obje diyalektiğinin bir synthesisi 183; ~obje dūalitesi 17, 32; ~obje ilgisi 163, 164, 166; ~obje problemi 18; ~ ve obje 17, 167
- Süleymaniye Camii 43, 139
- süprematizm 156, 158, 177, 206
- sürekli yaratma süreci 135, 247
- sürrealist: ~ estetik 161; ~ sanatın arka planında bulunan düşünce sistemi 160
- sürrealizm 44, 44, 159, 160, 161, 199, 232, 232, 233
- Ş
- şair 77, 78, 81, 118, 197, 199, 206, 233, 237; ~in vazifesi 79
- şiiir 22, 23, 37, 77, 86, 142, 143, 163; lirik ~ 55, 86; dithrambik ~ 77; dithyambos ~i 118; ~deki tabaka sayısı 55; ~ sanatı 119
- şizotim 45, 116
- T
- tabaka(lar): ~ sayısı 55; tasvir edilen şeylerin (obje, insan ve olaylar) ve onların alınyazılarının ~sı 56; ~ düzeni 54, 55, 56, 62; ~ teorisi 61; ~lı yapı 55, 65
- tabiat varlığı 176
- tabula rasa 196
- taklit 77, 78, 79, 80, 83, 118, 119, 154, 161, 173, 174, 182
- Tanguy 199
- Tanrı 125, 127, 130, 187, 188, 196
- tarihçi 79
- tarihilik kategorisi 41
- tasavvur 19, 21, 70, 79, 80, 81, 98, 159, 199, 233
- taşizm 44
- techne 191
- tekil beğeni 45
- teknoloji 135, 189, 191, 201, 206, 213, 219, 222, 230, 231, 245, 247; ~nin insanı, süjeyi egemenliği altına alma çabası 132
- teknolojik çağ 135
- teleoloji kanunu 93
- telossuz faaliyet 27
- temel varlık 53, 61, 166, 171
- teoretike 69
- terzi 144, 146
- tin felsefesi 198
- tinsel: ~ eylem 201; ~ uzay korkusu 125, 126
- tip: ~ grupları 45, 116, 117; ~ özellikleri 45, 116
- tipik olanın tekil görünüşü 45, 116
- tipoloji 45, 116
- tiyatro 43, 44, 55, 64, 133, 200, 241, 242, 243
- Tolstoy 236
- toplum 137, 205, 206, 209, 211, 213, 218, 231, 235, 244
- töz 73, 130, 157; ~ kategorisi 72
- tragedya 70, 77, 80, 83, 86, 118
- trancendent: ~ varlık 174; ~ realite 175; ~ akt 18
- Turner 195
- U
- ulus-devlet biçimi 200, 210
- uygar budunlar 128; ~in sanatta ara-

dıkları mutluluk imkânı 169
uzay şekli 64

Ü

üç boyutlu: ~ dünyanın, iki boyutlu dünya hâline indirgenmesi 153; ~ görünüş 64; ~ zaman 139

V

varlık 19, 25, 26, 47, 54, 56, 61, 62, 63, 64, 69, 156; ~ın dış görünüşten kurtarılması 166; ~ın mahiyeti 155, 159, 160; ~ın özü 156; ~ı taşıyan substans 159; ~ analizi 26; ~ bakımından resim 61; ~ problemi 18, 150; ~ tabakaları 25, 26, 47, 53, 54, 55, 62; ~ tarzı 23, 24, 26, 27, 28, 48, 53, 200; ~ tarzı bakımından sanat eseri 25; ~ yönünden süje ve obje 18
varolanı belirleyen nedensel prensip 74
var-olanın ontik bütünlüğü 61
varoluşçu felsefeye göre bilginin yöntemi 221
varoluşçuluk (existentialism) felsefesine göre de hakiki bilgi 221; ~a göre hakiki bilgi 208
Vasarely 222
Vautier, Ben 135, 246
Venturi, Robert 208
Verdi 34
veritas 29
video-art 209, 245
Vigne, Alfred de 195
vizüel görmeler 64
Voltaire 206

W

Walter, Bruno 192, 223
Weber, Carl Maria von 196, 218
Weimar 223
Wilhelm 121, 123, 128, 130, 166, 169, 248, 250

Wittgenstein 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 192, 193, 194, 250; ~'in estetik kuramı 140
Wolff, Christian 88, 89
Worringer 118, 121, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 166, 169, 170, 250; ~'in sanat psikolojisi 123

Y

yabancılaşma 135, 189, 219, 220, 222, 223, 231, 247
yapı 64; ~ sanatı 63, 188
yapısalcılık 208
yaratıcı düşünce 171
yaratma 69, 76, 81, 133, 135, 176, 183, 199, 200, 201, 208, 209, 214, 217, 221, 222, 234, 244, 247; ~ özgülüğü 27
yargı gücü 93, 94
yaşadığımız çağın epistemolojik anlamı 215
ya-ya da dilemması 51
yeni sanat 132, 134, 136, 161, 178, 186, 206, 246, 247; ~ akımlarının ana ereği 134; ~ın anarşist karakteri 246; ~ın anarşist niteliği 135; ~ın özelliği 247; ~ın varlık tarzı 200
yenilik 134, 222; ~ için ~ 135, 246
yetkin bilgi 90
yetkinlik 90, 91
yönetmen 242
yüce: ~ kavramı 138; ~nin doğurduğu haz duygusu 139

Z

zaman 49, 50, 66, 139, 157, 193; ~ algısı 139
zayıfın otonomisi yasası 25
Zeitgeist (Dönemin Ruhu) 143
Ziehen, Theodor 20, 250
zihin 93; ~ ve duyarlık arasında meydana gelen süreç 102
Zweig, Stefan 240